

Моніторинг та охорона біорізноманіття в Україні

Тваринний світ



БО «БФ «Фонд захисту біорізноманіття України»
Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України
ГО «Українська природоохоронна група» (UNCG)

Моніторинг та охорона біорізноманіття в Україні

Тваринний світ

Том 2

Київ – Чернівці
«Друк Арт», 2020

Рецензенти: д.б.н., чл.-кор. НАНУ **С.Л. Мосякін**, директор Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ; акад. НАНУ **Я.П. Дідух**, Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ; д.б.н., чл.-кор. НАНУ **І.А. Акімов**, директор Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАНУ; д.б.н. **В.О. Харченко**, Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАНУ; д.б.н. **А.А. Куземко**, **С.С. Садогурська**, Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ, Ukrainian Nature Conservation Group (UNCG); д.б.н., проф. **І.І. Мойсієнко**, Херсонський державний університет, факультет біології, географії і екології, UNCG; д.б.н., проф. **О.Є. Ходосовцев**, Херсонський державний університет, факультет біології, географії і екології, UNCG; д.б.н. **С.М. Панченко**, начальник науково-дослідного відділу Гетьманського національного природного парку, UNCG; к.б.н. **В.А. Костюшин**, к.б.н. **В.В. Кавурка**, Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАНУ; к.б.н. **Ю.К. Куцоконь**, к.б.н. **О.Д. Некрасова**, **О.В. Василюк**, Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАНУ, UNCG; к.б.н. **Ю.О. Москаленко**, Чорноморський біосферний заповідник НАНУ.

Моніторинг та охорона біорізноманіття в Україні : Тваринний світ / Серія: «Conservation Biology in Ukraine». – Вип. 16. Т. 2. – Київ; Чернівці : Друк Арт, 2020. – 248 с.

ISBN 978-617-7849-27-7

До збірки включено матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Моніторинг та охорона біорізноманіття в Україні» (Київ, 27 березня 2020 року), що була організована БО «БФ «Фонд захисту біорізноманіття України». Конференція організована з метою отримати об'єктивне наукове бачення пріоритетів та проблем охорони біорізноманіття в Україні, огляд кращих практик вже проведених заходів охорони, менеджменту та моніторингу біорізноманіття.

УДК 574:59

Всі фото, використані для обкладинки збірки, оприлюднені авторами під вільною ліцензією CC BY-SA 4.0. Також усі фото є переможцями конкурсу фотографій природно-заповідного фонду «Вікі любить Землю» (<http://wikilovesearth.org.ua/>).

ISBN 978-617-7849-27-7

© БО «БФ «Фонд захисту біорізноманіття України», 2020
© Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, 2020
© Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України, 2020
© ГО «Українська природоохоронна група» (UNCG), 2020

Зміст

Передмова	7
Розділ 1. Тваринний світ	
Андрієвська О.Л., Прядко О.І. До поширення борсука <i>Meles meles</i> L. на території Конча-Заспівської (південної) ділянки НПП «Голосіївський»	11
Антоновський О.Г., Ткаченко В.В., Дегтяренко О.В. Особливості розподілу макрзообентосу в прибережній зоні Утлюцького лиману	15
Бабицький А.І., Безсмертна О.О. Перспективи дослідження сциарид (Diptera, Sciaridae) у Лісостеповій зоні України	19
Весельський М. Ф. До моніторингу журавля сірого в умовах Поліського природного заповідника (історичний аспект)	25
Влащенко А.С., Прилуцька А.С., Кравченко К.О., Гуков В.С., Роденко О.Є., Тимофєєва О.В., Моїсеєнко М.А., Ковальов В.В., Богодіст В.Д., Юр'єва Т.Р., Некрутов І.В., Товстуха І.А., Доманська А.Д., Шанюк Н.І., Рошупкін А.А. Як змінити світ: стисла історія найбільшого у Східній Європі проекту з порятунку кажанів, а також екологічної освіти населення щодо цих тварин	30
Гавриленко В.С., Мезінов О.С., Поліщук І.К., Старовойтова Т.В. Практика моніторингу і збереження біорізноманіття тварин у Біосферному заповіднику «Асканія-Нова» та його регіоні	38
Говорун О.В. Результати дослідження вогнівок (Lepidoptera, Pyralidae, Crambidae) природного заповідника «Михайлівська цілина»	44
Годованець Б.Й. План дій щодо поліпшення збереження сичика-горобця (<i>Glaucidium passerinum</i>) на території Карпатського біосферного заповідника	49
Гончаров Г.Л. Біологічне різноманіття риб прісних вод: збереження чи відновлення?	53
Горбенко Є.І. Видове різноманіття бджіл (Hymenoptera, Anthophila) на території НПП «Великий Луг»	59
Грищенко В.М., Яблоновська-Грищенко Є.Д. Моніторинг популяції білого лелеки (<i>Ciconia ciconia</i>) в Україні в 1992-2019 рр.	62
Дроздова-Герман Л.О. Сучасний стан іхтіофауни НПП «Великий Луг»	71
Дубовик О.А. Чи тяжіють рідкісні лісові птахи до природоохоронних територій у Львівській агломерації?	73
Дядичева Е.А. Моніторинг видового різноманіття орнітофауни Приазовського національного природного парку в 2010–2019 гг.	84
Кавурка В.В. Листовійки (Lepidoptera, Tortricidae) у новому виданні Червоної книги України.	96

Влащенко А.С.^{1,2}, Прилуцька А.С.^{1,2}, Кравченко К.О.^{2,3}, Гуков В.С.^{1,2,4},
Роденко О.Є.^{1,2}, Тімофєєва О.В.⁵, Моїсеєнко М.А.^{1,11}, Ковальов В.В.^{2,5},
Богодіт В.Д.^{1,6}, Юр'єва Т.Р.^{1,7}, Некрутов І.В.^{1,8}, Товстуха І.А.^{1,9},
Доманська А.Д.^{1,9}, Шанюк Н.І.^{1,10}, Рощупкін А.А.¹

¹Центр реабілітації рукокрилих Фельдман Екопарку,
Київське шосе 12, Харківська обл., 62340, Україна;
E-mail: anton.vlaschenko@gmail.com

²ГО «Український незалежний інститут екології»
а.с. 2385, Харків, 61001, Україна;

³Інститут зоопарків та дослідження дикої природи Лейбніцівської асоціації,
вул. Альфреда Ковальке 17, 10315 Берлін, Німеччина;

⁴Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
площа Свободи 4, 61077, Харків, Україна;

⁵Ягеллонський університет,
вул. Голєбіа 24, 31-007, Краків, Польща;

⁶Білоцерківський національний аграрний університет,
вул. Ставищанська, 126, 09111, м. Біла Церква, Україна;

⁷Харківський обласний медичний коледж,
Стадіонний проїзд 10, Харків, Україна;

⁸Комунальний заклад «Харківський науковий ліцей-інтернат «Обдарованість»
Харківської обласної ради, вул. Миру 102А, 61047, Харків, Україна;

⁹Центр клінічної ветеринарії, 61002, Харків, Україна;

¹⁰Харківська державна академія дизайну та мистецтв,
вул. Мистецтв 15, Харків, Україна;

¹¹Харківська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №162,
вул. Пермська 13, 61064 Харків, Україна

ЯК ЗМІНИТИ СВІТ: СТИСЛА ІСТОРІЯ НАЙБІЛЬШОГО У СХІДНІЙ ЄВРОПІ ПРОЕКТУ З ПОРЯТУНКУ КАЖАНІВ, А ТАКОЖ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ НАСЕЛЕННЯ ЩОДО ЦИХ ТВАРИН

Рукокрилі, або кажани України залишаються найменш вивченою групою ссавців у країні, до того ж, всі види фауни, відомі до 2009 року, включено до Червоної книги. Щонайменше третина видів фауни кажанів України адаптувалась до життя або тимчасового перебування у містах та населених пунктах. Проте середовище існування у населених пунктах далеко за умовами від природного, тому рукокрилі дуже часто потрапляють до так званих «антропогенних пасток», де гинуть у великій кількості. Центр реабілітації рукокрилих (ЦРР) Фельдман Екопарк постав у 2013 році у Харкові як приватний проект, який бере початок з 1999 року, коли студенти біологи почали рятувати кажанів. Завданнями проекту було рятувати кажанів із цих пасток, лікувати їх, повертаючи до природного середовища, поширювати об'єктивні знання

про кажанів серед всіх верств населення, збирати наукові дані та проводити наукові дослідження. За сім років роботи (2013–2020) ЦРП безперечно зайняв перше місце за обсягами врятованих кажанів у Східній Європі. Станом на березень 2020 загальна кількість врятованих рукокрилих наближається до 15 000, з більш ніж 200 населених пунктів України (80 % – з Харкова). Поточні можливості ЦРП дозволяють перетримувати до 3000 особин взимку, а влітку, завдяки унікальній вольєрі (Bat Collider), є можливість вчити літати дитинчат кажанів, тренувати дорослих тварин після травм, та тримати їх на по-життєвій реабілітації (наразі близько 50 кажанів) в умовах максимально наближених до природних. В ЦРП було проведено більше 200 успішних операцій кажанів із травмами; народжено 31 дитинча від самиць, що не можуть жити у природному середовищі. Кожного року проводиться щонайменше 5 публічних акцій, друкується та поширюється 20000 одиниць друкованої продукції, проводиться 30 лекцій для різних верств населення, виходить у ефір 25 сюжетів про кажанів. У 2019 році, було досягнуто принципово нового результату, завдяки нашій роботі, – це зміна ставлення до кажанів на рівні всієї України. Цих тварин перестали сприймати як «паразитів» та «розноскивік зарази», у свідомості людей вже остаточно закріпилися ідеї, що поширювались нами впродовж цих років: кажани це рідкісні, унікальні тварини, що знаходяться під загрозою знищення; їх та їхні сховища треба зберігати. Надихнувшись цим проектом, та після консультацій з нашою командою подібні центри були започатковані у інших країнах колишнього СРСР (у 2017 році – Мінськ та Москва). Практики розроблені нами можуть, та мають бути поширеними на інші регіони України, та інші групи тварин.

Вступ

Проблема довготривалого співіснування людей та тварин зростає з року в рік особливо в урбанізованих та щільно населених регіонах Землі. Площа міст збільшується по всьому світові, пропорційно із кількістю людей, що живуть у них. Багато диких тварин, загнані зростанням людської інфраструктури в «глухий кут», змушені пристосовуватись до нових, неприродних для себе умов. Одним з найяскравіших прикладів такого вимушеного співіснування диких тварин та людей в реаліях міст є кажани. Декілька видів пристосувалися до життя в урбанізованому середовищі, та є сусідами людини цілий рік майже у всіх містах та селищах. Інші види кажанів – використовують міста лише в зимовий період.

В умовах сучасної України, у містах, зустрічається від 5 до 10 видів кажанів. Процес вселення цих тварин до міст триває впродовж всього ХХ сторіччя разом із зростанням міст та появою бетонних багатоповерхівок, та не зупиняється і у ХХІ сторіччі. Причина цього є знищення природних умов існування кажанів, зміни клімату та інтенсивна урбанізація. Тварини, що пристосувались до існування в урбанізованому середовищі стикаються в першу чергу із «фактором людини» (не враховуючи різні забруднювачі природного середовища, які також не них впливають), тобто чи буде спокійно проходити гніздівля птаха, чи зимівля кажанів на балконі будинку залежить від рішення його власника, а не від традиційних факторів природного добору.

Кажани, керуючись інстинктами, не спроможні передбачити всіх загроз, що становить місто. Під час осінньої міграції дуже багато цих тварин залітають у відчинені вікна будинків, шукаючи тимчасового прихистку. Наприклад, в будівлі Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна сотні тварин потрапляють у простір між дерев'яними віконними рамами та гинуть, якщо їх вчасно не дістати. Під час зимових відлиг частина тварин прокидається та

змінює сховища, тому нерідко їх знаходять і у внутрішніх приміщеннях будівель. Загальний вигляд порожнин між бетонними плитами багатоповерхових будівель приваблюють кажанів, тим, що вони схожі на щілини у скелястих урвищах. У таких щілинах рукокрилі зимували споконвічно. На відміну від таких природних урвищ, у багатоповерхівках взимку підтримується висока температура, яка убивча для кажана, якщо він потрапить всередину приміщення. За таких умов та від зневоднення, взимку, тварини швидко втрачають свої жирові запаси та гинуть. Люди також часто стають причиною загибелі кажанів, перебуваючи в полоні страхів та забобонів. Під час ремонтних робіт та заміни вікон/балконів люди руйнують сховища кажанів, і якщо це відбувається взимку то кажани приречені на загибель. Крім того, у містах, кажани стають легкою здобиччю котів (як полудиких, так і домашніх), та воронових птахів. Проте, якщо вчасно організувати захист сховищ або порятунк тварин, то вдасться запобігти знищенню сотень та сотень кажанів.

Центри реабілітації диких тварин, широко-поширене явище по всьому світові. Деякі подібні центри або притулки більш спеціалізовані, та спрямовані на окрему систематичну групу, інші мають більш широкий профіль відповідно до видів тварин, яких вони рятують. Перший центр реабілітації рукокрилих в Україні постав у Києві у 1999 році на базі Київського зоопарку, але приблизно за 10 років припинив свою роботу. У Харкові, ініціативи студентів біологічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна з порятунку кажанів також беруть начало із 1998-1999 років. Одним з найбільших викликів для нашої команди, у Харкові, з самого початку постала велика кількість кажанів, що були знайдені вже загиблими, чи ще живими, але потрапивши до вже згаданих пасток. Окрім цього, багатьох тварин знаходили взимку ослабленими. Ці виклики не давали нам «спокійно спати», треба було діяти, організувати порятунок, проводити освітні акції для людей, створювати окрему організацію чи підрозділ. За декілька років поневірянь, та «оббивання порогів» державних установ, врешті решт ми знайшли надійних партнерів та спонсорів в особі Міжнародного благодійного фонду «Олександра Фельдмана» та Фельдман Екопарку; так з 2013 року постав Центр реабілітації рукокрилих Фельдман Екопарку, який інституалізував наше прагнення рятувати кажанів у окрему організацію.

Мета цього повідомлення стисло представити алгоритм роботи Центру реабілітації рукокрилих Фельдман Екопарку, ключові результати на напрацювання; також показати, що навіть у такій економічно та політично не розвинутій країні, як Україна можливо реалізувати успішний проект, який змінить сприйняття кажанів по всій країні.

Організація роботи ЦРП ФЄ та її результати

Загальна організація роботи ЦРП, контакт-центру, та збір кажанів

У 2012 року окремі телефонні номери були придбані, для збору інформації про знахідки кажанів. Ці номери були розміщені на різних сайтах природоохоронних організацій та інших установ (наприклад, Харківського зоопарку). Пізніше був створений окремий сайт присвячений кажанами Харкова та області www.bat-kharkov.in.ua, де розміщені всі контакти, а на теперішній час, це декілька месенджерів, соцмереж, електронна пошта та youtube канал. Співробітник відповідальний за контакт-центр ЦРП збирає, сортує та перерозподіляє отриману інформацію. Цю інформацію можна умовно поділити на такі типи: «я знайшов кажана у вашому місті», «я знайшов кажана в іншому населеному пункту», «хочу отримати відповідь на такі питання про

кажанів». Інформація про знахідку кажана(-ів) надходить не тільки із України, але й з інших країн світу. Координатор контакт-центру перерозподіляє отриману інформацію про знахідки відповідно до сезону року, стану кажана(-ів) та місця знахідки. Тварин, що знайдені у Харкові, травмованих із інших міст, та великі групи зі всієї України передають до ЦРП. Дані щодо всіх знахідок заносять до бази даних, а знахідки в інших країнах перенаправляються до найближчих місцевих центрів реабілітації або фахівців. Збір тварин по місту Харкову (особливо у холодний період року) здійснює піший кур'єр, він також зустрічає поодиноких кажанів, яких передають із інших міст. Великі групи з Харкова та інших міст, транспортують автомобілем.

В офісі ЦРП у Харкові кожну особину ретельно оглядають, напувають, зважують, кільцюють. В теплий період року, здорових тварин випускають ввечері. Взимку кажанів із задовільною вагою розміщували на зимівлю у спеціально відведеному холодильнику, де встановлено оптимальний для зимівлі кажанів режим температури та вологості (+2–+8, 60–80 %). Кажанів із заниженою вагою, травмованих або просто виснажених лікували та годували личинками жуків впродовж двох тижнів, а потім розміщали на зимівлю. Тривалість годування кожного кажана складає від 3 днів до 1 місяця. В 2013 році впродовж зими було витрачено 13 кг комах (личинки жуків зофобаса та борошняного хрущака), станом на 2018 рік ми витрачаємо близько 80 кг комах щороку.

Робота ЦРП мінімально підтримується 4 співробітниками: координатор контакт-центру, ветеринарний лікар, чергові по офісу та місту. Проте для роботи у нормальному, не авральному ритмі потрібно 6–7 співробітників, враховуючи зміни по днях, освітню, медійну та наукову роботи. На даний момент в ЦРП працює 5 постійних співробітників, задіяні юннати Харківського зоопарку, та Фельдман Екопарку, школярі, студенти та волонтери (їхня кількість варіює з року в рік, близько 10 постійних щороку).

Лікування травмованих та хворих кажанів, по-життєва реабілітація

Доволі часто, кажани, які потрапляють до людей мають травми, або хвороби. Найбільш поширений тип травм, це переломи пальців крил, та/або передпліччя чи плеча. Лікування переломів верхніх кінцівок кажанів потребує від ветеринарного лікаря, зусиль ювелірної точності, під час операції, а також складне лікування та терапію впродовж декількох місяців після неї. Перший успішний досвід остеосинтезу у рукокрилих в Україні було проведено ветеринарним лікарем Орленко А.О. на базі його приватної клініки «Центр клінічної ветеринарії» (м. Харків) у 2014 році. Орленко А.О. був перший ветеринарний лікар, який позитивно сприйняв ідею лікування переломів у кажанів. Наш досвід співпраці із ветеринарами у минулі роки зводився до простих фраз: «викиньте його, він скажений», «навіщо він вам потрібен?», або ампутації без анестезії, після яких тварини жили не більше декількох днів. З 2017 року у штаті ЦРП працює ветеринарний лікар Доманська А.Д., яка займається лікуванням кажанів, яких доставляють до нашого Центру, веде базу «історії хвороб», та консулює багатьох зоозахисників-волонтерів та ветеринарів, щодо кращих практик лікування кажанів у країнах колишнього СРСР. За останні три роки майже 10 унікальних операцій на кажанах було проведено, серед них видалення пошкодженого ока, вправлення грижі, вправлення матки (ускладнення після пологів), видалення ушкоджених зубів та т.і.

Постійно, майже 50 особин кажанів утримуються на по-життєвій реабілітації (найстаршому з котрих вже 7 років), це тварини після травм, та хвороб. Частина з них може бути повернута у природне середовище, після реабілітації, але частина фізично не має кінцівок необхідних

для повноцінного життя. Мета утримання таких рукокрилих, це спостереження за поведінкою, не інвазійні дослідження, а також отримання дитинчат від самиць.

Протоколи лікування рукокрилих на базі ЦРР постійно змінюються та покращуються, проте прийняття рішень щодо лікування, чи еутаназії залишається дискусійними питанням. В першу чергу, мають бути забезпечені можливості подальших нормальних умов існування тварин. Проте з 2019 року, завдяки відкриттю спеціальної вольєри (дивіться нижче) для кажанів, на базі Фельдман Екопарку, можливість тримати кажанів у умовах наближених до природних з'явилися.

Вольєра «Bat-Collider» на території РЛП «Фельдман Екопарк»

У 2019 році на території Регіонального ландшафтного парку «Фельдман Екопарк», була побудовано унікальна вольєра (20 метрів у діаметрі) загальна довжина 62 м. Це круглий тунель з сіткою та з дахом названий Bat-Collider. Поряд із вольєрою знаходиться будинок для персоналу та обладнання. Ідея конструкції полягає в тому, що б кажани мали можливість постійно літати по колу, не зупиняючись та не пошкоджуючи крила під час маневрів у кутах. Bat-Collider знаходиться у дубовому лісі на околицях Харкова. Розташування та умови цієї вольєри дозволяють тримати там кажанів, що знаходяться на постійні реабілітації, впродовж всього вегетаційного періоду, відповідно у природному температурному та світловому режимі. Великий простір вольєри дозволяє запобігати гіподинамії.

Акції із екологічної освіти, друкована продукція, висвітлення у медіа

Одним з ключових завдань нашої команди, ще до заснування ЦРР було поширення інформації щодо кажанів серед пересічних громадян. Просвітницька робота щодо кажанів, є частиною ширшого явища: екологічної освіти, або скорочено екоосвіти. Інформація щодо кажанів, яку ми поширюємо формується у три головні ідеї: 1) «що робити якщо знайшли кажана(-ів)», 2) «як насправді виглядає кажан зблизька, або скільки їх, та які вони», 3) «яка роль кажанів в природі», а також розвінчання міфів щодо кажанів. Перша ідея спрямована на оперативний порятунок тварин. Друга, спрямована на змінення сприйняття кажанів, здебільшого люди уявляють їх більшими та агресивними. Інформація про користь та унікальність рукокрилих також додає «важливості» цим тваринам у розумінні пересічного громадянина. Поширення всієї цієї інформації відбувається по чотирьом головним каналам: публічні освітні акції, поширення друкованої продукції, сюжети у медіа, щоденна освітня робота у Фельдман Екопарку (біля Bat-Collider).

У 2013 році ми започаткували весняне масштабне свято рукокрилих «Урочистий випуск кажанів у Фельдман Екопарку», на якому повертаємо на волю більшість (зазвичай 300 – 800) кажанів, врятованих впродовж зими. Даємо можливість власноруч здійснити цей випуск, саджаємо кажана на руку в рукавичках і людина чекає доки кажан полетить на волю. Урочистий випуск збирає щороку від 200 до 600 людей які разом із дітьми приходять повернути кажана до природного середовища. Під час цієї акції ми розповідаємо людям про правила поводження з кажанами, чому варто їх охороняти, яка їхня роль в природі. Випуск відбувається після заходу сонця і виглядає дуже красиво, коли сотні кажанів кружляють в вечірньому небі, шукаючи перших весняних комах. Урочистий випуск, це найкращий спосіб донести максимальну інформацію, в том числі у невербальних меседжах до різних верств населення, а саме, що кажани варті того, щоб їх рятувати, що вони мають жити у природному середовищі, як саме вони виглядають, та літають. Окрім Урочистого випуску у Фельдман Екопарку (Харків) подібна акція була проведена двічі на острові Хортиця (м. Запоріжжя) за організаційної підтримки адміні-

страції Національного заповідника «Острів Хортиця». На Хортиці ми повертаємо до природного середовища тих кажанів, що було знайдено та врятовано впродовж зими у місті Запоріжжя, організовує та координує порятунок кажанів у цьому місті зоозахисниця та волонтер Олеся Кулик. Окрім Урочистого випуску майже щороку ми проводимо «Міжнародну ніч кажанів» (міжнародна акція під егідою EUROBATS) у Фельдман Екопарку (лекція з демонстрацією кажанів, фото-виставка, тематичні завдання для дітей та ін.). Окрім цього неодноразово організовували фотовиставку з власними фотографіями кажанів, брали участь в масових науково-просвітницьких заходах які проходили в нашому місті, як «Наукові пікніки», «Ніч науки», «Експо зоо дні», відкриті лекції в лекторіях «15x4», «Intellect networking» та ін.

На всіх публічних акціях ми поширюємо друковану продукцію про кажанів, також цю продукцію поширюють і піші кур'єри, котрі забирають знайдених тварин по Харкову. Друкована продукція включає в себе: листівки (інформація, що робити, якщо знайшли кажана(-ів), та розвінчання міфів, посилання на наші інтернет ресурси), загалом з 2013 по 2018 видано та поширено 4500 примірників; кишенькові календарі з портретами кажанів та стислою інформацією про Червону книгу, видано та поширено 95000 примірників; настінні календарі, переважно з портретами кажанів, та контактною інформацією про ЦПП, 7000 примірників; наклейки з портретами кажанів, розвінчання міфів, або інформацією про їх унікальність, 25000 примірників; брошури із детальнішою інформацією про роботу ЦПП та її результати, 2500 примірників, відповідно. Окрім вище переліченої продукції, одноразово друкувались дитячі книжки. За сім років роботи у сфері екоосвіти ми змістили фокус друкованою продукції. Перші роки ми друкували великими тиражами кишенькові календарі з портретами кажанів, але з плином часу, сама форма «кишенькового календаря», тобто того, що людина постійно носить із собою – відійшла у минуле. Окрім цього, розвиток соціальних мереж, особливо з візуальним контентом дозволяє людині легко побачити, як саме виглядає кажан із близька. Відповідно, із 2018 року замість кишенькових календарів, ми друкуємо рисовані наліпки з інформацією про кажанів.

Офіс ЦПП взимку приймає волонтерів, які хочуть взяти участь у годуванні кажанів, та побачити їх з близька. Окрім цього, впродовж всього року фахівці ЦПП їздять по школах та інших навчальних закладах із лекціям про кажанів для школярів та студентів, в період з 2013 по 2018 охоплено 3500 осіб. В 2019 році приймаємо екскурсійні групи в офісі ЦПП.

Одним з найважливіших напрямків поширення правдивої інформації про кажанів є висвітлення роботи ЦПП у засобах масової інформації. Цікавість до кажанів у журналістів з'явилась починаючи із самого початку нашої роботи в Харкові (початок 2000-х), але справжній «медійний бум» стався у 2012 році, коли було знято близько десяти сюжетів про порятунок нами харківських кажанів в домашніх умовах. Перший «Урочистий випуск кажанів у Фельдман Екопарку» (2013 р.) став позитивним підкріпленням цієї медійної історії, сюжет про цей випуск потрапив до одного з телевізійних каналів США. Загальна кількість сюжетів про ЦПП, кажанів, їх порятунок та випуск у природне середовище за період 2013-2019 сягає більше 75, якщо перерахувати, що кожний з сюжетів був 3 хвилин, то разом це майже 4 години ефірного часу присвяченого рукокрилим, їх порятунку, важливості, лікуванню, та ін. Фактично, команда ЦПП досягла принципового зламу у висвітленні кажанів у медіа в Україні, замість «ветеринарів» та «санітарних лікарів», які не маючи жодної уяви про біологію цих тварин, лякали людей розповідями про сказ та «заразу» на початку 2000-х, зараз маємо цілком об'єктивну візію, хто такі кажани насправді.

Збір даних та наукова робота, збереження біологічного матеріалу

Проект ЦРР працює і як науковий центр, де збираються та обробляються різні дані щодо кажанів, проводяться наукові дослідження, готуються наукові публікації, захищаються шкільні, студентські та дисертаційні наукові роботи. ЦРР має широкую мережу міжнародних контактів, двічі (2018 та 2019 рр.) в Харкові проводили міжнародні семінари за участю студентів та науковців із Польщі, Німеччини, Швейцарії, Австралії, Чехії та навіть Бразилії. Проте висвітлення наукових результатів ЦРР виходить за межі цього повідомлення, тому ми сфокусуємось лише на тому, які дані збирають. Дані щодо знайдених кажанів заносимо до поточного журналу обліку та вимірювання, а також до стандартизованої електронної таблиці. В зимовий час, під час реабілітаційної роботи в журналі ведеться щоденна реєстрація ваги кажана до годування та після годування, є окремий журнал щодо тривалості штучної зимівлі. Стан та динаміка ваги кажанів на по-життєвій реабілітації заноситься до окремого журналу. Також ЦРР веде окрему електронну таблицю по так-званим «заочним зверненням», коли людина звернулася з іншого міста, але тварину не передавала. В такому випадку просимо надіслати фото кажана, вказати дату та деталі знахідки, по-можливості визначити стать, вік. Слід підкреслити, що рукокрилих, як червонокнижних тварини, не можна вбивати навіть з науковою метою, проте багато досліджень, в тому числі пов'язаних із епідеміологічним значенням кажанів потребують «свіжого» біологічного матеріалу. Тому збереження біологічного матеріалу (починаючи від цілих трупів кажанів, та закінчуючи пробами тканин та хутра) від кажанів є важливим завданням ЦРР.

Висновки та рекомендації

Наша мотивація рятувати кажанів у Харкові 20 років тому, зараз реалізувалась у найбільшій проекті з порятунку цих тварин у Східній Європі. У 2019 році ми відчували кумулятивний ефект від всієї роботи, яку ми провели, в масштабах всієї України. Фактично ми змінили ставлення до рукокрилих серед пересічних громадян, і зараз більшість населення знає, що кажани це не «шкідники», вони знаходяться під охороною.

Приклад нашого проекту демонструє, що навіть у такій економічно, та політично не розвинутій країні, як Україна можна реалізувати окремий проект з охорони рідкісних тварин, та масштабувати його на територію всього колишнього СРСР. Проте, чи вдасться поширити цей проект далі, тобто закріпити ці позитивні досягнення з охорони кажанів на офіційному, державному, законодавчому рівнях, залишається під питанням. Нажаль, в своїй практиці ми маємо безліч прикладів повного невтручання державних органів у процеси чи випадки нищення кажанів. Як підсумок ми можемо ще раз підкреслити, що ЦРР це проект який відбувся завдяки ініціативній групі, та приватного спонсора, інтереси яких співпали, проте як це буде розвиватися далі, відкрите питання.

У якості практичних рекомендацій ми наводимо декілька пунктів нижче, проте вони виглядають, як стандартні, універсальні, чи навіть батальні для будь якого проекту:

1. вмотивована команда професіоналів (у нашому випадку із біологічною, чи ветеринарною освітою);
2. досвід роботи з обраною групою тварин;
3. чітке розуміння короткострокових та довгострокових завдань;
4. ведення протоколів та баз даних;

5. відкритість до співпраці, та залучення до команди людей з різних вікових груп;
6. пошук потенційних спонсорів та донорів.

Команда ЦРР відкрита до співпраці із усіма хто хоче приєднатись, та/або підтримати наш проект, а також відвідати зимовий та літній офіси у Харкові.

Подяки

Перш за все ми висловлюємо щирю подяку засновнику Фельдман Екопарку, народному депутатові Фельдману О.Б., а також всьому колективу МБФ «Фонд Олександра Фельдмана», та особисто Дмитренку В.В. та Звонкову Є.Ю. Ми висловлюємо щирю подяку, Павіченко Ю.В. та Кіосі Є.О. як одним із ініціаторів створення Центру реабілітації рукокрилих на базі Фельдман Екопарку. Особлива подяка керівнику Центру Клінічної Ветеринарії Орленко А.О., котрий допомагав в лікуванні кажанів на перших етапах створення ЦРР. Також ми дякуємо всім нашим волонтерам, колишнім і теперішнім юннатам та співробітникам за їх важку працю у справі порятунку кажанів: Шуваєву В., Приходько А., Прилуцькому О., Кузнецовій Ю., Поляковій Д., Зозулі В., Пролесковській Д., Пролесковському Д., Парфілову О., Кулик О., Шнайдер В., Кисіль О., Головченко О., Ключко О., Суворовій Г., Жилкіну О., Жилкіній Н., Шлахтер М., Здвізовій А., Шнакенбергу А., Асхабову Д., а також всім іншим завдяки зусиллям яких наш проект був реалізований та продовжує існувати.

Фінансова підтримка проекту ЦРР здійснюється МБФ «Фонд Олександра Фельдмана», а також грантами від таких організацій: The EUROBATS Project Initiative (2013), проект «Kharkov bat education program, Ukraine II» (2013-14); The Rufford Foundation, проект 18147-1 «Shared House: Development of Long-Lasting Conservation Strategy of Urban Bat Habitats in Developing Countries of the Eastern Europe» (2015-16); Arbeitskreis Fledermause Sachsen-Anhalt e.V. (2018-19); LUSH Україна «Чарити Пот», проект «Співіснуй з кажанами: підвищення оперативності та якості реабілітації рукокрилих в Україні» (2020).